

A szerződés érvénytelenségéről — elsősorban a bírói gyakorlat oldaláról

A szerződés érvénytelenségének témakörét az irodalom az elmúlt másfél-két évtizedben behatóan tárgyalta.

Jelen tanulmányunkban egy sajátos nézőpontot tekintünk kiindulási alapnak és ebből az aspektusból kívánjuk az érvénytelenség aktuális kérdéseit megvizsgálni és használható általánosításokat és következtetéseket levonni.

Nem tagadjuk, hogy a téma ilyen megközelítésében szerepet játszik az a körülmény is, hogy tanulmányunk annak a személynek a neves jubileumára készülõ kötetben fog megjelenni, aki jelenleg a legmagasabb bírói szervezet elnöki tisztét tölti be.

A témaválasztásban az is erőteljesen befolyásolt, hogy röviddel a tanulmány készítése előtt látott napvilágot a Legfelsõbb Bíróság 267. sz. Polgári Kollégiumi állásfoglalása, amely döntés várhatóan jelentõs változások kiindulópontja lehet az érvénytelenséggel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatnak. A vázolt nézőpontnak megfelelõen az érvénytelenség elméleti kérdéseire nem, vagy csak nagyon érintõlegesen térünk ki, e helyett az érvénytelenség azon pontjait vizsgáljuk, ahol megítélésünk szerint a bírói gyakorlat irányával nem tudunk egyetérteni, vagy ahol véleményünk szerint a jogi szabályozás pontatlansága, vagy nem megfelelõ volta okoz gondot a bírói jogalkalmazásnak. Ezeket a gondolatokat elõrebocsátva, a következõ kérdésekben kívánunk vizsgálatot folytatni, véleményt nyilvánítani.

1. Semmisségi esetek, elsõsorban a kontár szerzõdések problémája.
2. A szolgáltatás és ellenszolgáltatás viszonylagos egyensúlyának a kérdése.
3. Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az alkalmazása, elsõsorban a hatályossá és az érvényessé nyilvánítás kérdései.
4. Érvénytelenség és szavatosság összefüggései.

I.

A Ptk. 200. § (2) bekezdése látszólag igen egyértelmûen rendelkezik, amikor azt mondja: „Semmis az a szerzõdés, amely jogszabályba ütközik ...”. Az alapvetõ probléma ott jelentkezik, hogy a törvény nem ad további útbaigazítást arra nézve; melyek azok a jogszabályok, amelyekkel ellentétes szerzõdési kikötést érvénytelennek kell tekinteni. E vonatkozásban a Ptk. miniszteri indokolása sem ad egyértelmû, részletes eligazítást.

Közismert tény: a Kúria az iparendély nélküli iparüzést illetve az olyan személy által kötött szerzõdést, aki iparigazolvánnyal nem rendelkezett, nem tekintette érvénytelennek. Ezt a gyakorlatot változtatta meg a Legfelsõbb Bíróság 4756/1950-8. sz. határozatával, amely az ilyen szerzõdések érvénytelenségét mondta ki.¹ Mivel a Ptk. idézett szabálya

¹ A Legfelsõbb Bíróság Elvi Tanácsának Határozatai I—III. 58—59. p. (Szerk.: *Nizsalovszky Endre*). Jogi és Allamigazgatási Könyv- és Folyóirat Kiadó. Bp. 1951—1953.

ennek a jogszabály-értelmezésnek a lehetőségét nem zárta ki, a bírói gyakorlat jószerivel mai napig is megingathatatlanul a kontárszerződések érvénytelenségét fogadja el. Azt hiszem, aligha vitatható az az elv, mely szerint bizonyos esetekben a különböző jogellenes helyzetek megakadályozására komplex jogi eszközök igénybevétele indokolt. Más oldalról viszont figyelembe kell venni, hogy a szankció alkalmazásával a „joghátrányt” valójában ki lesz kénytelen elviselni.

A kontárszerződés érvénytelenségét illetően az irodalmi álláspontok megoszlanak.² A bírói gyakorlat is mutat némi ingadozást. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint az állampolgárok egymás közötti szerződéseinél, ha azok jogszabályba ütköznek, az eredeti állapotot kell helyreállítani és ha az nem lehetséges, akkor lehet pénzbeli egyenértéket megítélni.³ E szerint tehát az úgynevezett kontárszerződés hibás teljesítése esetén szavatossági jog gyakorlása szóba sem jöhet, figyelemmel arra, hogy a bíróság az érvénytelen szerződést (ha az eredeti állapotot nem lehet helyre állítani) csak hatályossá nyilvánítja. Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégium Tanácselnöki értekezlete a gazdálkodó szervezetek pereiben irányadóan akként foglalt állást, hogy ha a bíróság a szerződést hatályossá nyilvánítja, akkor ezáltal ugyan a szerződés nem lesz érvényes, de hibás teljesítés esetén szavatossági jogok a határozathozatal utáni időpontban is érvényesíthetők.⁴

A Gazdasági Kollégium álláspontja ugyan megkerüli a kérdést és a probléma megoldását az érvénytelenség másik neuralgikus pontjára helyezi. Elfogadja illetve nem vitatja azt az elfogadott elvet, hogy a kontárszerződés érvénytelen.⁵

A kisiparról rendelkező 1981. évi 16. sz. tvr.-el módosított 1977. évi 14. sz. tvr. gyakorlatilag mindenki számára szinte alanyi jog szintjén biztosítja azt, hogy az illetékes iparhatóságtól ipar-, illetve működési engedélyt kapjon. Ilyen körülmények között az iparengedély kiadása és regisztrálása elsősorban adózási, nyilvántartási szempontok megvalósítását célozzák. Elméletileg meghatározott körben minőségvédelmi megfontolások is játszhatnak szerepet az iparengedély kiadásakor. Ezek azonban, ha nem is teljes egészében, de jószerivel formálisak, mivel nem a tényleges szaktudást és gyakorlatot, hanem a képesítést kell csak igazolni.

Jelenleg csak becült adataink lehetnek arra, hogy milyen számban fordulnak elő ilyen úgynevezett kontárszerződések. A skála igen széles. A magánpraxis folytatására „nem jogosult” fogorvos rendszeres foghúzásaitól a használt ruhát rendszeresen javító, vagy rendszeres, de nem munkaviszonyban végzett „bejáró nő”-i tevékenység helyezkedhet el a két végponton.

Nem vitatom, hogy az ilyen tevékenységeknek és eseteknek nagyarányú elszaporodása nem mondható szerencsésnek. Ugyanakkor azonban, ha a jóval hatékonyabb adóigazgatási illetve szabálysértési szabályok nem tudnak megfelelő visszaszorító hatást gyakorolni, akkor miért vállalja fel ezt a polgári jog és miért szankcionálja, amikor (legalábbis az esetek jelentős részében) valós szükséglet megfelelő színvonalú és más úton nem — vagy alig kielégíthető megvalósításról van szó.

Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy az érvénytelenség alkalmazása az

² *Weiss Emilia* helyteleníti elsősorban abból a szempontból, hogy a szolgáltató szektor nem áll a jogosan elvárható szinten. *Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1969. 248. §. köv. p. Ellentétes álláspontot foglal el *Zoltán Ödön*, aki elsősorban a minőség és a társadalmi tulajdon védelmével indokolja álláspontját. *Zoltán Ödön: Vállalkozási szerződés*. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1963. 101. p.

³ Legfelsőbb Bíróság PK. 32. sz., Polgári Elvi Határozatok. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1968. 150—151. p.

⁴ GKT. 70/1973. Elvi Határozatok Gazdasági Pereken. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1986. 143—144. p.

⁵ Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a kérdés ezen része a gazdálkodó szervezetek egymás közötti szerződéseinél a relatív jogképesség eltörlésével jószerivel fel sem vetődhet.

ilyen szerződésből keletkezett jogviták elbírálása során bonyodalmakat idéz elő. Ritka kivételtől eltekintve ugyanis az eredeti állapot nem állítható helyre, marad tehát a szerződés hatályossá nyilvánítása és a felek közötti elszámolás. Az elszámolás részletei és megfelelő módoszatai a több mint három évtizedes bírói gyakorlat során sem mondható kialakultnak. A 32. sz. PK. állásfoglalásnak az a kitétele pedig, hogy többlettényállás szerint sor kerülhet kártérítésre vagy jogalap nélküli gazdagodás szabályainak az alkalmazására, a problémát aligha oldja meg. Nagyon nehéz azt a bizonyos többlettényállást megtalálni. Ha hibásan teljesít a vállalkozó, rendszerint kár is keletkezik. A káron kívül pedig aligha lehet többlettényállást felmutatni, a kár viszont nem többlettényállás, hanem kártérítési feltétel.

Úgy véljük, hogy a gyakorlat megváltoztatására megérették a feltételek, és ha az bekövetkezne, akkor egyszerre több olyan probléma is megoldódna, ami a jelenlegi felfogásból áll elő.

A részletek itteni taglalása nélkül megemlítjük, hogy a visszasságok kiküszöbölésére kínálkozna egy másik megoldási mód is, ami viszont jogszabály-módosítást kívánna meg. A Ptk. 237. § (2) bekezdése szerint, ha a szerződéskötés előtti állapotot nem lehet visszaállítani, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilváníthatja.

Ha a hivatkozott rendelkezés oly formában kerülne módosításra, hogy a bíróság ilyen esetben nem hatályossá, hanem érvényessé nyilváníthatná a szerződést — ami egyébként dogmatikailag is megfelelőbb megoldás lenne —, ezáltal megoldhatóvá válnak azok a kérdések, amelyek jelenleg a legtöbb problémát okozzák. Így alkalmazhatók lennének a szerződésszegés szabályai és következményei. A korábban hivatkozott 70/1973. GKT. állásfoglalás is ebbe az irányba mutat. Ezt a megoldást annál is inkább megvalósíthatónak tartanánk, mert a Ptk. 237. § (2) bekezdésének második fordulata általános felhatalmazást tartalmaz a szerződés utólagos érvényessé nyilvánítására és csak azt a megkötést tartalmazza, hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető legyen.

Általánossá lehetne tenni a szerződés utólagos érvényessé nyilvánítását és csak azt a megkötést lehetne beiktatni, hogy ez a határozathozatalig terjedhet, ha az érvénytelenség oka utólag értelemszerűen nem orvosolható. (Ennek a kérdésnek a részleteivel jelen tanulmány III. rész alatt részletesen foglalkozunk.)

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy elsősorban a jelenlegi bírói gyakorlat megváltoztatását tartanánk szükségesnek és egyben egyszerűbb megoldási módnak is.

Az a körülmény, hogy a Ptk. 237. § (2) bekezdése ilyen esetben csak a hatályossá nyilvánítás lehetőségét biztosítja, csak halmozza az egyébként is meglévő problémákat. Ha a Ptk. 237. § (2) bekezdése az általunk elképzelt módon nyerne megfogalmazást, a kontárszerződéseknel alkalmazott bírói gyakorlatból a jelenleginél jóval kevesebb probléma keletkezne.

II.

A szerződések által közvetített vagyoni viszonyok értékegyensúlya illetve az arra való törekvés már az ókori Rómában is jogi szabályozásban részesült. A Ptk. 201. §-a tartalmazza azt, amit ma általánosan a visszterhesség vélelmének nevezünk. A 201. § (2) bekezdése adja meg a feltűnő nagy értékkülönbség esetére a sérelmet szenvedő fél javára a szerződés megátadásának lehetőségét.

A Ptk. azonban — hűen a meghirdetett elvéhez, mely szerint „Mellőzi a tankönyvszerű fogalom-meghatározásokat, felsorolásokat és általában a rendelkezésektől mentes tételket is”⁶ — a feltűnően nagy értékkülönbség fogalmára nézve tételes eligazítást nem adott. Erre

⁶ Az 1959. évi IV. tv. Általános indokolása. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1959. 19. p.

nem adott használható támpontot a törvény miniszteri indokolása sem. Ilyen körülmények között a bírói gyakorlatnak kellett, vagy talán előrevetítetten mondhatjuk, hogy kellett volna kialakítani azt az arányt, ahonnan az eltérést már feltűnő nagynak kell tekinteni.

A bírói gyakorlat elemzéséből azt a következtetést lehet levonni⁷, hogy a valós értéktől a mintegy 20%-os vagy ennél nagyobb eltérést lehet feltűnően nagynak tekinteni.

Valójában azonban nem mondható, hogy valami egységes mérce kialakult volna. Az, hogy az eltelt harminc év alatt nem alakult ki egységes felfogás, véleményünk szerint két alapvető okra vezethető vissza. Egyrésztől — legalább is így utólag nézve — talán helyes lett volna, ha a jogalkotó adott volna valamilyen iránymutatást, ami az egységes gyakorlat kialakítását előmozdította volna. Döntőbbnek tartjuk viszont azt a körülményt, hogy a bírói gyakorlat a Ptk. hatálybalépését követően olyan úton indult el, ami szükségképpen maga után vonta azt, hogy megbízható egységes mérce nem alakulhat ki. Mint a későbbiekből — merjük remélni — kiderül, nem arról van szó, hogy a korábban e tárgyban hozott valamennyi bírói döntés hibás lenne. Erről szó sincs. Azonban lényegesen pontosabban meghatározható arányok kialakulása lenne megállapítható, ha a bírói gyakorlat azon az úton indul el és marad meg kezdettől fogva, amire a PK. 267. sz. állásfoglalással lépett.

A Ptk. 201. § (2) bekezdésének eredeti szövegezésében az utolsó fordulat felhatalmazta a bíróságot arra, hogy megtámadás esetén az aránytalanságot küszöbölje ki és a szerződést hatályában tartsa fenn. Az 1977. évi IV. tv.-nyel megállapított szöveg — lényegében azonos tartalommal a 237. § (2) bekezdésében mondta ugyanezt ki. Ezzel a törvényi felhatalmazással a bírói gyakorlat oly formában élt, hogy minden esetben, amikor a szolgáltatás és ellen-szolgáltatás közötti feltűnő nagy értékkülönbség kérdésében kellett dönteni, szakértőt rendelt ki, az megállapította a dolog forgalmi értékét és ezt vetette össze a szerződésben szereplő értékkel.

Az összevetés eredményeképpen jelentkező különbség vonatkozásában foglalt azután állást, hogy az feltűnően nagy-e vagy nem. A kérdés igenlő eldöntése esetén a különbségként jelentkező összeg meg- vagy visszafizetésére kötelező ítéletet hozott a bíróság. Véleményünk szerint ez az az ok, amiért nem alakulhatott ki általános mérce, mégpedig a következő miatt. A bíróságnak mindig csak abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy az adott tényleges különbség feltűnően nagy aránytalanságnak tekinthető-e, vagy sem. Abban a perben, ahol a bíróság kimondta, hogy a 306 000,— Ft értékkel szemben alkalmazott 209 000,— Ft feltűnően nagy különbség⁸, a bíróság döntése csak az adott ügyre és az adott különbségre szól, nem tartalmaz állásfoglalást a tekintetben, hogy a 306 000,— Ft-os értékkel szemben melyik az a legnagyobb különbség, amelyet nem tart feltűnően nagynak. Mivel — a konkrét példánál maradva — csak azt tudjuk, hogy a 306 000,— Ft-os értéknél a 97 000,— Ft értékeltolódás feltűnően nagy, de nem tudjuk azt, hogy pl. a 60 000,— Ft különbség minek minősül, így általános következtetések levonása aligha lehetséges. (Csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy ez a gyakorlat több okból sem bírta a kritikát. A törvény az érvénytelenségi ok kiküszöbölésére jogosítja fel a bíróságot. Az érvénytelenségi ok pedig a feltűnő nagy aránytalanság. Következésképpen a jogszabály végső soron csak a feltűnő értékkülönbség kiküszöbölésére ad lehetőséget, nem pedig a teljes értékazonosság helyreállítására hatalmazza fel a bírót. Ezt az értelmezést támasztja alá az is, hogy a szerződéseknel bizonyos értékingadozás az árukapcsolatok természetes velejárója. Ha utólag lehetőség nyílik a teljes értékegyensúly helyreállítására, akkor az árukapcsolatokat annak természetes velejárójától foszjuk meg és tulajdonképpen a bíróság túllépi azt a lehetőséget, amit a jogszabály biztosít számára.)

⁷ Részletes tájékoztatást és elemzést ad *Weiss Emília*. i. m. 289—291. p. valamint Polgári Törvénykönyv Magyarázata 925—927. p. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1981.

⁸ L. B. Pf. III. 20 577/1964. (Ptk. Magyarázata 925. p.)

Örvendetes, hogy a Legfelsőbb Bíróság szakított ezzel a gyakorlattal és a PK. 267. sz. állásfoglalásban kimondotta: „A feltűnően nagy értékkülönbségre alapított megtámadás következtében érvénytelenné vált szerződés esetében a szerződés érvényessé nyilvánításakor a bíróságnak olyan mértékű ellenszolgáltatást kell megállapítani, amely mellett az értékkülönbség már nem feltűnően nagy”.⁹

Az állásfoglalás — megítélésünk szerint — alkalmas arra, hogy a bírói gyakorlatot a helyes irányba terelje. Ugyanakkor ennek az elvnek az alkalmazása során mintegy „hasznos melléktermékként” jelentkezik az a várható eredmény, mely szerint pontosabb és általánosítható mérce lesz ateikintetben, hogy a különbség mikortól, milyen nagyságtól tekintendő feltűnő nagynak.

Azzal ugyanis, hogy a bíróságnak olyan mértékű ellenszolgáltatást kell megállapítani, amely mellett az értékkülönbség már nem feltűnően nagy, szükségképpen vele jár, hogy állást kell foglalni illetve meg kell határozni, hogy melyik az a pont, ahol a *feltűnő* értékkülönbség kezdődik. Visszakanyarodva kiinduló példánkhoz, most már nem elég annak kimondása, hogy a 306 000,— Ft-os értékhez viszonyítva a 97 000,— Ft-os értékeltolódás feltűnően nagy, hanem azt is meg kell mondani, hogy ebből az értékeltolódásból mennyit lehet az árukapcsolatokkal szükségképpen együttjáró értékingadozásra „elszámolni” és hol húzódik az a határ, ahol már bírói beavatkozásra van szükség az értékegyensúly biztosítása érdekében.

III.

A kontárszerződések tárgyalása során már jeleztük, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményei kapcsán nem tartjuk szerencsésnek a Ptk. 237. § (2) bekezdésének azt a rendelkezését, amely szerint, ha az eredeti állapot nem állítható helyre, a bíróság a szerződést határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja.

Az álláspont kifejezéséhez még ha vázlatosan is, szükséges az érvénytelenség és hatálytalanság fogalmának rövid összevetése. A kérdést érintő irodalom gyakorlatilag egységesnek mondható abban, hogy az érvénytelenség és a hatálytalanság egymástól különálló fogalmak.¹⁰ Ha ugyanis a szerződés az előírt szabályok és megkötöttségek figyelembevételével létrejött, akkor a szerződés érvényes.

A szerződésből folyó jogkövetkezmények beálltát a felek, vagy éppen jogszabály valamely feltétel bekövetkeztétől vagy időtűzéstől teheti függővé. Ilyenkor mindaddig, amíg a feltétel vagy a kitűzött idő be nem következik, a szerződés nem lép hatályba, vagyis az egyébként érvényes szerződésből folyó jogkövetkezmények nem állnak be, értelemszerűen a szerződésből folyó jogok nem kényszeríthetők ki. Az elmondottakból okszerűen következik, hogy csak olyan szerződés hatályosságáról lehet beszélni, amely szerződés egyébként érvényesnek tekinthető. Az érvénytelen szerződésből egyéb okból nem keletkezhetnek kikényszeríthető jogkövetkezmények.

A Ptk. 237. § (2) bekezdése ellentétes ezzel a felfogással, mert felhatalmazza a bírót arra, hogy a szerződés érvénytelenségének érintetlenül hagyása mellett a szerződést hatályossá nyilvánítsa. Ennek következtében az a helyzet áll elő, hogy a szerződés annak megkötésétől kezdve érvénytelen, de bírói intézkedésre az érvénytelen szerződésből legalább is korlátozott ideig jogkövetkezmények folynak, mintha a szerződés érvényes lenne. Ugyanakkor nem hallgatható el az a következtetés, hogy a bíró a szerződést hatályossá nyilvánítja, elszámol a felek között, de pl. a szavatossági igény érvényesítésének nem ad helyt, mivel a szerződés érvénytelen és ebből ilyen jogkövetkezmény nem folyhat. Kissé sarkosítva,

⁹ Polgári Elvi Határozatok. 359. p.

¹⁰ Részletesen lsd. *Weiss Emilia*: i. m. 167—168. p.

azt lehet mondani, hogy a bíró által hatályossá nyilvánított szerződést teljesíteni lehet, de megszegni nem, vagy legalább is a szerződésszegés következményeit nem lehet alkalmazni.

Az adott esetben jelentős dogmatikai törés állapítható meg, kérdés, hogy mi indokolja ezt.

A Ptk. 1957. évi tervezetének 216. § (2) bekezdése még úgy rendelkezik, hogy ha az eredeti állapot helyreállítása nem lehetséges, a bíróság a szerződés hatályát a jövőre nézve szünteti meg. Mivel az érvénytelenség a szerződéskötés időpontjától kezdve áll fenn, ebből a megfogalmazásból az is következhet, hogy az érvénytelen szerződésnek elismeri a hatályát. Ez tehát lényegében ugyanaz a megoldás, mint a Ptk. jelenlegi rendelkezése, csak az valamivel egyértelműbben, pontosabban fogalmaz. A tervezethez fűzött indoklás azonban azt mondja, hogy „Ezekben az esetekben — mármint amikor az eredeti állapot helyreállítása nem, vagy csak jelentős értékvesztéssel vagy ráfordítással lenne lehetséges — a javaslat lehetővé teszi, hogy a bíróság a szerződést csupán a jövőre szóló hatállyal szüntesse meg, a múltat nézve pedig gondoskodjon ... a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyensúlyáról.”¹¹ Az indoklás szövege viszont már azt az álláspontot „sugallja”, hogy a határozathozatalig a bíróság tulajdonképpen a szerződést érvényessé nyilvánítja és a jövőre szóló hatállyal számolja fel a szerződést. A Ptk. 1969-es szövege megegyezik a jelenleg hatályos szöveggel, a törvény miniszteri indokolása viszont szöszerint megegyezik a tervezet indokolásával, holott a két rendelkezés nem mondható teljesen azonosnak.

Úgy véljük tehát, levonható az a következtetés, hogy a Ptk. alkotásakor némi bizonytalanság volt észlelhető a két fogalom — az érvénytelenség és a hatálytalanság — alkalmazása között. Az érvénytelenség témakörével foglalkozó jelentős irodalom elsősorban a kérdéskör azon részével foglalkozik, hogy mikor alkalmazható az utólagos hatályossá nyilvánítás, vagyis az eredeti állapot mely esetekben nem állítható helyre. *Kemenes István* a vázolt ellentmondást abban látja feloldani, hogy „a hatálybantartás lényegében a bíróság részére jogszabály által kikötött konstruktív jogkör, amely az érvénytelenségben rejlő értékelő mozzanat eredettől való meglétét nem érinti, csupán a szankciós oldal egyetlen jövőre szóló érvényesülési módjához biztosít megfelelő formát.”¹² Az idézett álláspont tulajdonképpen feloldja a Ptk. vitatott ellentmondását, de nem oldja illetve nem magyarázza meg. Továbbra is kérdésként jelentkezik; a bíró számára biztosított konstruktív jogkörben a jogalkotó miért a hatályossá nyilvánítást és miért nem az érvényessé nyilvánítást biztosította. Visszatérünk tehát az alapkérdéshez. *Asztalos László* álláspontja szerint a bírói hatályossá nyilvánítás időtartamára a szerződés érvényessé válik, de a jövőre nézve sem az érvényesség, sem a hatályosság nem áll fenn.¹³ Ez az álláspont bármennyire is szimpatikus és felfogásunkkal megegyezik, mégis az a „szépséghibája”, hogy a Ptk. kifejezett rendelkezésével ellentétes. A Ptk. 237. § (2) bekezdése kifejezetten a szerződés hatályossá nyilvánításáról beszél, amiből következik, hogy a kérdést csak jogértelmezéssel megoldani nem lehet. Itt csak arról lehet szó, hogy ez a megoldás megmagyarázható-e vagy sem. A kérdés igenlő eldöntése esetén e tanulmány szerzője jár téves úton. Ellenkező esetben viszont a Ptk. következő módosítása alkalmával meg kellene keresni a hiba kiküszöbölésének a lehetőségét.

A Ptk. 237. § (2) bekezdésének az 1977. évi IV. törvénnyel megfogalmazott második fordulata a bíró számára széles körben lehetővé teszi, hogy az érvénytelenség okát kiküszöbölje és a szerződést utólagosan érvényessé nyilvánítsa. Ennek a lehetőségnek a megfogalmazásával a Ptk. lényegében feladta azt a korábbi elvét, amely szerint érvénytelenség esetén az egész szerződést fel kell számolni és az esetleges orvoslási lehetőséget csak szűk körben tartotta megengedhetőnek. Ehelyütt nem térünk ki arra, hogy ez az elv, illetve az ebből

¹¹ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Tervezet. Budapest., 1957. 198. p.

¹² *Kemenes István*: A szocialista árúviszonyok fejlődésének hatása az érvénytelenség szabályozására a Ptk. tükrében. Magyar Jog. 1981. 5. sz. 421. p.

¹³ *Asztalos László*: A polgári jogi szankció. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1966. 224. p.

folyó jogi szabályozás helyes volt-e vagy sem, vagy indokolta-e és ha igen, milyen ok. Következtetésünkhöz erre a megváltozott jogtételre csak annyiban kívánunk hivatkozni, — ha a bírónak az egész szerződés tekintetében fennáll az a konstitutív joga, hogy az egyébként érvénytelen szerződést érvényessé alakítsa át, akkor nehezen látható be, hogy miért nem adja meg a törvény ugyanannak a bírónak ugyanazt a lehetőséget akkor, amikor az egész szerződés érvényessé nyilvánításáról van szó, hanem arról, hogy — mivel az eredeti állapot nem állítható helyre — az ítélethozatal időpontjáig kellene — a pontos elszámolás lehetőségének megteremtése érdekében — érvényessé nyilvánítani. A kétféle tényállás között meglevő azt a különbséget, mely szerint az egyik esetben az érvénytelenségi ok kiküszöbölhető, míg a másik esetben az eredeti állapot helyreállíthatósága, illetve helyreállíthatatlansága az alapja a rendelkezés alkalmazásának — nem tartjuk olyan súlyúnak, ami az eltérő szabályozást indokolná.

Van olyan tényállás, amikor az eredeti állapot nem állítható helyre, de az érvénytelenségi ok kiküszöbölhető. Ilyen lesz pl. uszorás bérleti szerződés. Ebben az esetben az is kérdéses, hogy a bíró érvényessé nyilváníthatja-e a szerződést. A Ptk. 237. § (2) bekezdés első fordulata ilyen esetre a hatályossá nyilvánítást írja elő. Ugyanezen törvényhely második fordulata viszont felhatalmazza a bírót arra, hogy belátása szerint a szerződést érvényessé nyilvánítsa. Az érvényessé nyilvánítás esetében is a bírói ítélet, amellyel az ítélethozatalig terjedő időre nyilvánítaná érvényesnek.

Ilyen körülmények között úgy vélem, újra kellene gondolni a Ptk. 237. §-nak egész rendelkezését és de lege ferenda az érvénytelenség jogkövetkezményét újra kellene szabályozni. E szabályozás során biztosítani kellene, hogy a bíró ne csak abban az esetben nyilváníthassa utólag érvényessé a szerződést, ha az érvényességi okot kiküszöbölte, hanem legyen meg ugyanez a lehetősége akkor is, amikor az érvénytelenségi ok kiküszöbölése nélkül, csak a határozathozatalig terjedő időre avatkozik bele a szerződésbe. Az utólagos érvényessé nyilvánítással látjuk megvalósíthatónak azt, hogy valóban el lehessen a felek között számolni és mindegyik fél hozzájusson az őt megillető szolgáltatáshoz. Ezáltal megszüntethető lenne az a jelenlegi gyakorlat, mely szerint bírói hatályossá nyilvánítás esetén az érvénytelenségre történő hivatkozással az iparendéellyel nem rendelkező és szakszerűtlen munkát végző vállalkozót nem lehet a hiba kijavítására kötelezni.

Egy ilyen szabályozás korrigálná az úgynevezett kontárszerződések vonatkozásában kialakult és jelen tanulmányban kritika alá vont bírói gyakorlatot is.

Végezetül, javaslatunk dogmatikai vonatkozásban is helyreállítaná az egységet, illetve korrigálná a jelenlegi szabályozásban meglevő következetlenséget.

IV.

Az érvénytelenség és szavatosság összefüggésével kapcsolatos mondanivalónk előtt egy tipikusnak nevezhető példán keresztül mutatjuk be a kérdéskörben jelentkező problémát.

A vevő vásárol a használtautó piacon 150 000,— Ft ellenében egy hatéves, nyugati típusú személygépkocsit, amely kocsi az eladó tájékoztatása szerint 250 000 kilométert futott. A szerződés megkötését követően a vevő a kocsit birtokba veszi és használja. A használat során kisebb hibák jelentkeznek, a vevő azonban nem vizsgálta át az egész kocsit mindaddig, amíg az teljesen üzemképtelenné nem válik. Ekkor a vizsgálat megállapítja, hogy a kocsiban gyártási hiba van és kezdettől fogva ez a hiba a kocsiban benne volt. Mindezek megállapítására a szerződés kötését követő három év elmúltával kerül sor, amikor szavatossági igény érvényesítésére az ismert jogvesztő határidő folytán nem kerülhet sor. A probléma lényege azonban ugyanaz marad, ha nem három évet veszünk, hanem egy olyan időpontot, amikor elévülés miatt nem kerülhet sor szavatossági igény érvényesítésére.

A felhozott példában — a jelenleg követett bírói gyakorlat szerint — a bíró érdemben foglalkozik és a szükséges feltételek megléte esetén ítéletet hoz egy olyan kereseti kérelem alapján, amely a szerződést megtámadja a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő nagy aránytalanságára történt hivatkozással.

Ha a szakértő megállapítja, hogy a gépkocsi tényleges értéke és az eladási ára között feltűnő nagy értékkülönbség áll fenn, akkor a bíróság ennek megfelelő ítéletet hoz, rendszerint olyan formában, hogy az aránytalanságot kiküszöböli úgy, hogy az eladót a vételár megfelelő részének a visszafizetésére kötelezi. Ez a bírói gyakorlat lényegében a Ptk. hatályba lépésétől kezdve fennáll. Ismereteink szerint ennek a kialakulásában szerepet játszott a Ptk. eredeti szövegében a kellékszavatosság tekintetében alkalmazott igen rövid, jogvesztő határidők alkalmazása. Mint ismeretes, a Ptk. eredeti szövegében hibás teljesítés esetén még az úgynevezett rejtett hibánál is gyakorlatilag egy év állt a jogosult rendelkezésére az igény érvényesítésére és ennek az egy évnek az elmulasztása jogvesztéssel járt. Ma már egyértelműen tisztázódott, hogy annak idején téves feltételezés volt a szavatossági határidők ilyen rövid megállapítása.

A bírói gyakorlat kezdettől fogva kereste a szorító rövid jogvesztő határidőkből a megfelelő kiutat. Ennek a törekvésnek a végső állomása a Legfelsőbb Bíróság XXXI. sz. Elvi Döntése volt, még több közbülső állomás közül az egyik az a kialakított gyakorlat, hogy a szavatossági határidők elmulasztása esetén utat nyitott a szerződés megtámadásának azon az alapon, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnően nagy az értékkülönbség. Ezt a bírói gyakorlatot *Weiss Emilia* már 1969-ben bírálja.¹⁴ Nem vitatja ugyan azt, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő nagy értékkülönbsége abból is adódhat, hogy a szolgáltatás hibás, ennek ellenére ilyen esetben nem tartja alkalmazhatónak az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az alkalmazását. Álláspontját két oldalról is indokolja. Egyrészt a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalanságára alapított megtámadási okot nem lenne helyes szubszidiárius szabály szintjére süllyeszteni, másrészt pedig a szavatossági szabályok az érvénytelenségre vonatkozó szabályokkal a lex speciális helyzetben vannak, és így a szavatossági jogok helyett nem lehet az érvénytelenségre vonatkozó szabályokat alkalmazni. Mindamellet *Weiss Emilia* is elismerte, hogy a bírói gyakorlat kiutat keres a szavatossági határidők jogvesztő jellegéből fakadó kényszerhelyzetből, de ennek ellenére ezt a megoldási módot nem tartja célravezetőnek és indokoltnak.

Mint az közismert, a Ptk. 1977. évi módosítása során a szavatossági határidők jogi természetére vonatkozó rendelkezések, valamint a szavatossági igények érvényesítésére vonatkozó szabályok alapvetően megváltoztak és ismereteink szerint az igények érvényesítésére megfelelő keresetet biztosít. Zárójelben meg kell jegyezni, hogy ennek a megállapításunknak bizonyos értelemben ellentmond az I. sz. Polgári Gazdasági Közös Elvi Döntés, amelynek II. pontja tulajdonképpen a törvényben meghatározott hároméves jogvesztő határidő meghosszabbítását célozza. Összességében azonban megállapításunkat igaznak véljük.

Mindezeket a körülményeket figyelembe véve igen nehéz elfogadható indokot találni arra, hogy a bírói gyakorlat a továbbiakban is ragaszkodik a kialakított elveihez és változatlanul megengedhetőnek tartja a kiindulási esetre a szerződés érvénytelenségére való hivatkozást és adott esetben „helyreállítja a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti arányosságot”. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint ilyen esetben nincs jelentősége annak, hogy volt-e szerződésszegés vagy nem, mert a szerződés érvénytelen és ennek folytán szavatossági igény érvényesítésére nem kerülhet sor.¹⁵ Ezzel az állásponttal aligha lehet egyetérteni. Magunk részéről is osztjuk *Weiss Emilia* által kifejtett álláspontot, ahhoz — vagy

¹⁴ *Weiss Emilia*: A szerződés érvénytelensége, 299. s köv. p.

¹⁵ Legfelsőbb Bíróság P. törv. V. 20 485/1980.

éppen azzal részint szemben — a következőket kívánjuk még hozzáfűzni. A Ptk. 201. § (2) bekezdése szerint a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő nagy értékkülönbségnek a szerződéskötés időpontjában kell fennállni. Amikor a felek a szerződést megkötik, meghatározzák a szolgáltatás tárgyát illetve a szolgáltatás tárgyának a minőségét is. Ennek elmaradása esetére pedig irányadónak kell tekinteni a Ptk. 288. § rendelkezését, mely szerint „Ha a felek a szerződés fajta és mennyiség szerint megjelölt tárgyának a minőségét nem határozták meg, a forgalomban szokásos jó minőségű dolgokkal kell teljesíteni.” Ennek megfelelően a szerződésben kikötött ellenszolgáltatást mindig azzal az értékkel kell összevetni, amely értéket a szerződés tárgya abban az állapotában képvisel, amilyen állapotúnak az eladó állítja, vagy amilyen állapotban azt az eladónak át kell adni. Egyértelműbben megfogalmazva: az eladó rendszerint hibátlan dolgot kínál eladásra (vagy legalább is rendeltetésszerűen használható, mint pl. használt gépkocsi vagy általában használt dolgok esetében) és a vételárat ehhez kell viszonyítani. Ebből következően, ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti egyensúly azért bomlott fel, mert a kötelezett nem olyan minőségű dolgot szolgáltatott, mint amilyen minőséget a szerződésben ígért, akkor úgy véljük, magától értetődő, hogy ilyen esetben a szerződési kikötésnek megfelelő minőségű dolog kikényszerítésére kell törekedni, nem pedig a szerződés felszámolására. Nézetünk szerint ilyen esetben nem állapítható meg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő nagy értékkülönbség, mert a szerződéskötés időpontjában a szerződésben kikötött szolgáltatások között az arányosság megvan, az aránytalanság a szerződésnek egy későbbi létszakában a teljesítés során áll be, ahol viszont már közömbös annak a mértéke. Ha a teljesítés nem felel meg a szerződésben kikötött szolgáltatásnak, hibás teljesítés áll fenn, függetlenül attól, hogy a hiba milyen értéket képvisel.

A jelenleg követett bírói gyakorlatból azt a kissé sarkított következtetést lehet levonni, hogy ha a teljesített dolgok hibája kisebb súlyú, akkor a hibás teljesítés szabályait kell minden esetben alkalmazni, ha viszont a dolog nagyobb értékű hibában szenved, ami által a teljesített szolgáltatás és a kikötött ellenszolgáltatás között feltűnő nagy az értékkülönbség, akkor viszont a szerződés érvénytelenségét kell megállapítani és mint az idézett legfelsőbb bírósági álláspontból kitűnik, ilyenkor a hibás teljesítés szabályainak az alkalmazására nem kerülhet sor, mert a szerződés érvénytelen.

E kérdéskörrel kapcsolatos összegzett véleményünk szerint a bírói gyakorlat megváltoztatására volna szükség, nem kellene helyt adni a szavatossági határidők, illetve a szavatossági igények érvényesítésére vonatkozó előírások megkerülésének, és az érvénytelenségre vonatkozó szabályokat valóban csak olyan esetben rendelni alkalmazni, amikor a szerződéskötés folyamatában még a szerződéskötés időpontjában áll fenn valamilyen fogyatékoság. A jelenlegi gyakorlat az érvénytelenség és a szavatossági szabályok nemkívánatos keveredését idézi elő és látszat érdeksérelmeket korrigál. Más oldalról pedig — meg merjük kockáztatni annak kijelentését — hogy indokolatlan előnyt biztosít a jogosultnak és olyan visszas helyzetek előidézője lehet, hogy a hiba „értéke” dönti azt el, hogy végső soron egymással kapcsolatban sem álló két intézmény közül melyik kerüljön alkalmazásra.

ЛАЙОШ БЕШЕНЕИ
О НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ ДОГОВОРА, ОСОБЕННО С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ

(Резюме)

Настоящая работа рассматривает 4 темы из области недействительности договора: 1. случаи абсолютной недействительности, главным образом проблемы т. е. договоров «кустарного характера», т. е. договоров поряда, заключенных лицом, не обладающим промысловым свидетельством; 2. вопрос относительной соразмерности обязанности и встречной обязанности; 3. осуществление юридических последствий недействительности, особенно вопросы признания договора законным или действительным решением суда; 4. связь недействительности с поручительством.

Автор на основе рассмотрения проблем приходит к следующим найважнейшим заключениям:

1. Нельзя считать правильным судебную практику, по которой договоры, заключенные лицом, не обладающим промысловым свидетельством признаются недействительными. По мнению автора явилось бы целесообразней заменять здесь гражданско-правовые санкции санкциями административного права, вследствие чего открылась бы возможность применения санкций нарушения договора.

2. В отношении относительной соразмерности обязательности со встречной обязательностью автор приветствует проявление определения № 267 судебной коллегия по гражданским делам Верховного Суда и надеется, что вследствие применения его станет яснее, какая степень несоразмерности считается уже слишком большой.

3. Критикуется в работе положение (2) абз. 237 § ГК, по которому если в ходе осуществления юридических последствий недействительности реституция оказывается невозможным, решением суда можно признать договор законным. Целесообразным является — по мнению автора — изменять это положение так, чтобы вместо признания договора законным признать его действительным.

4. В отношении связи недействительности с поручительством критикуется судебная практика, по которой слишком большая несоразмерность обязательства и встречного обязательства устанавливается и в случае ненадлежащего исполнения должника. По мнению автора считалось бы правильней в каждом случае рассмотреть только, что обязательства, установленные в договоре — и впоследствии неисполненные — соразмерны ли со встречным обязательством. В случае несоразмерности только исполненной обязанности надо применять не санкцию недействительности, а юридические последствия ненадлежащего исполнения.